

SZÉKELYFÖLD – MILYEN VIDÉK?

SZEKLERLAND- WHAT KIND OF COUNTRYSIDE?

BIRÓ A. ZOLTÁN

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja

biroa_zoltan@yahoo.com

Összefoglalás

A KAM - Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében végzett kutatási programok alapján jelen tanulmány¹ azt a kérdéssel foglalkozik, hogy a Székelyföld értelmezését hogyan alakítják egyrészt a vidék reprezentációjáért és a diskurzusok kialakításáért felelős térségi és térségen kívüli szereplők, másrészt a térségi társadalmi viszonyok és folyamatok (a települések mindennapi élete). A tanulmánnyal szakmai véleménycserét kívánunk kezdeményezni a székelyföldi vidékreprezentációs gyakorlatok, illetve a térségi társadalmi folyamatok összefüggése tárgyában. A térségi társadalmi folyamatokra vonatkozó megállapítások a KAM keretében folytatott kutatásokra alapoznak.

Kulcsszavak: új vidékfejlesztési paradigma, Székelyföld, vidéki változás, a vidék újradefiniálása.

Változó vidékfogalmak

A vidéki térségek fölértékelődési folyamata a társadalmi változások terén és a vidék, a vidékiség értelmezése, nem utolsósorban pedig a vidék identitások programszerű építése terén egyaránt változásokat hozott, és ez a folyamat egyelőre korántsem tekinthető lezártnak. Ennek a sokszereplős és komplex folyamatnak sokféle jelét és folyamatát tapasztalhatjuk a székelyföldi térségben is. A tanulmánnyal szakmai véleménycserét kívánunk kezdeményezni – a székelyföldi térséghez kapcsolódóan – a vidékreprezentációs gyakorlatok, illetve a térségi

¹ A tanulmány a „Szeklerland - What Kind of Countryside” címmel publikált szakmai anyag (Pro Scientia Ruralis 2019.3-4) rövidített, átdolgozott változata.

társadalmi folyamatok összefüggése tárgyában. A térségi társadalmi folyamatokra vonatkozó megállapítások a KAM keretében folytatott kutatásokra alapoznak.

A ruralitás fogalmának változásával kapcsolatos szakmai vita, amely Marc Mormont sokak által idézett tanulmányával indult (Mormont 1990) mind a mai napig újabb és újabb fordulatokat vesz, legalább két okból. Egyrészt azért, mert a vidéki térségek hátrányos helyzetéből adódóan folyamatosan aktuális téma a támogatás tartalma és módszertana, és a támogatáspolitikák alakításában, a döntések meghozatalában a vidékdefinícióknak fontos szerepük van (lásd ezzel kapcsolatban Tovey 2008, Csurgó – Kovách – Kucerová 2008). A vidéki térségek problémáinak kezelésre irányuló törekvések nyomán újabb és újabb megközelítések, ezekhez kapcsoltn újabb vidékmeghatározások kerülnek előtérbe (lásd ezzel kapcsolatban a „rural proofing” modellt (Nordberg 2021). Az 1990 utáni két évtized szakmai megközelítéseit feldolgozó tanulmányukban Michael Mackay és munkatársai a vidék sokszereplős és heterogén jellegét hangsúlyozva Jonathan Murdoch (2000, 2003) hybrid contryside fogalmát javasolják arra, hogy átjárást, hidat teremtsen a ruralitás természetével foglalkozó megközelítések között (Mackay et al. 2009.20).

A ruralitás fogalmával kapcsolatos szakmai értelmezéseknek azonban aktualitást biztosít egy másik szempont is. Az EU posztszocialista országában nem kevés olyan vidéki térség van, amelyekben csak a kelet-európai rnedszerváltásokat követően, jelentős fáziskéséssel indultak el azok a folyamatok (az agrártevékenység fokozatos háttérbe szorulása, a vidékdiskurzust alakító új szereplők megjelenése, a vidékreprezentáció gyakorlatának kialakulása) amelyek a nyugat-európai országok vidéki térségeivel foglalkozó kutatók körében az 1990-es évektől a vidékfogalom lényeges mértékű újraértelmezéshez vezettek. Az ezzel a témakörrel kapcsolatos szakmai munkák egész sor olyan szakmai szempontot, tipológiát, módszertani megfontolást tartalmaznak, amelyek a fentiekben említett, fáziskéséssel jellemezhető térségek számára napjainkban is hasznosíthatók lehetnek. Minden bizonnyal fontos lenne a korábban kidolgozott vidékfogalmak, szempontok, tipológiák és elemzési eljárások módszeres számbavétele. Ezek közül csak néhányra hívjuk fel itt a figyelmet. Van der Ploeg és szerzőtársai az új vidékfejlesztési paradigma kapcsán öt olyan területet határoznak meg (Van der Ploeg et al. 2000), amelyek a változást hordozzák. Kelet-európai térségek esetében érdemesnek tűnik megvizsgálni azt, hogy ezen az öt területen milyen módon, milyen mértékben jelentkeznek a változások, és miként interpretálják ezeket a különböző helyi szereplők. Christopher Ray kultúragazdaság

modelljének négy fázisa (Ray 1998) szintén elemzési szempontot kínál. A post-produktivista megközelítés a vidéki terek funkcióinak megváltozására hívja fel a figyelmet (a témával kapcsolatos szakmai anyagok áttekintését lásd Mackay et al 2009. 6-8). Michael Woods a ruralitás és a globalizáció kapcsolatát elemzi öt olyan szempont szerint (Woods 2007. 487-490), amelyek a globalizációs folyamatok által későbbben érintett térségek esetében is hasznos megközelítést kínálnak. Fontos változás a vidék-diskurzusok előtérbe kerülése, ennek kapcsán szükséges az egyes dirkurzustípusok elkülönítése és elemzése (Jones 1995). A diskurzusok előtérbe kerülése kapcsán Cloke azt hangsúlyozza, hogy a vidék már csak társadalmilag létrehozott és fenntartott diszkurzív kategória (Cloke 1997, idézi Kovách 2012. 23). Ebben a megközelítésben talán még fontosabb az az észrevétel, hogy a vidékről szóló diskurzus tartalmi elemeit a dirkurzust alakító és fenntartó ágensek saját szempontjaik alapján, gyakorlatilag akadály nélkül tudják kialakítani és változtatni. Ez az észrevétel felhívja a figyelmet arra, hogy a vidék reprezentációja elválik a szóbanforgó hely társadalmi folyamataitól. Ezzel kapcsolatban Halfacree el is különíti a vidékkel kapcsolatos társadalmi reprezentációk kutatását az adott hely jellegzetességeinek elemzésétől (Halfacree 2006). Kovách Imre a vidéktudományok kulturális fordulatát bemutató tömör és lényegbevágó összefoglalásában azt is jelzi, hogy több szerző utal a vidékfogalmak és a nemzeti aspektusok kapcsolatára (Kovách 2012. 24.), a nemzeti/ etnikai mozzanat az új vidékfejlesztési paradigmával megkésve ismerkedő térségekben is fontos szerepet kap és elemzés tárgya lehet. Nem utolsósorban a vidékdefiníciók és a politika kapcsolata is fontos elemzési szempont (Tovey 2008), ezen belül különösen a hatalom és a tudáshasználat kapcsolata (Csurgó et al 2008). Ugyanakkor az új vidékfejlesztési paradigmához fáziskéséssel kapcsolódó térségek kapcsán az elemzési módszerek, a más térségekben korábban kialakított tipológiák alkalmazása is fontos lehet, gondolhatunk itt többek között az ideáltípusok szerinti elemzésre (Soliva 2007), a scriptek vizsgálatára (Vanclay–Enticott 2011), a beágyazódási folyamatok kutatására (Hinrics 2000, Floysand–Sjoholt (2007)², vagy az új vidékfejlesztési paradigmát hordozó vállalkozások elemzésében a kontextuális (Korsgaard–Anderson 2011, Korsgaard et al 2015) és konstruktivista (Welter 2011) megközelítésre.

² A székelyföldi innovatív jellegű rurális vállalkozásokra irányuló kutatásaink keretében kísérletet tettünk az ideáltípusok szerinti elemzésre (Pall 2016), a scriptek vizsgálatára (Bíró – Sárosi-Blága 2017), illetve a vállalkozások társadalmi beágyazódási folyamatának kutatására is (Bíró – Sárosi-Blága 2018, 2020)

Az új vidékfejlesztési paradigmához fáziskéséssel kapcsolódó térségek esetében – ilyen térségnek tekinthető a kelet-erdélyi (Romániai) Székelyföld – fontos szakmai feladat annak vizsgálata, hogy a térség értelmezését miként alakítják egyfelől a vidékreprezentáció és a diskurzusalakítás térségi, illetve térségen kívüli szereplői, másfelől pedig a térségi társadalmi adottságok és folyamatok (a hely mindennapi élete). Ez utóbbi témakörrel az elmúlt évtizedek során Intézetünk keretében több kutatási programban foglalkoztunk, a reprezentáció és a diskurzus szereplőinek, illetve gyakorlatának a vizsgálata csak az utóbbi években került előtérbe. A következőkben – a térség jelzészzerű bemutatását követően – röviden ismertetjük azokat az Intézetünkben végzett kutatásokat, amelyek a székelyföldi térség mindennapi életének vizsgálatára irányultak.

Térségi kontextus, térségi kutatások

A székelyföldi térség Románia központi részén elhelyezkedő, többségében magyar etnikumu népességgel rendelkező, kisebb és nagyobb falvakat, illetve 10 – 40 000 lakossal rendelkező városokat magába foglaló tájegység. Ez a térség nem adminisztratív egység, Hargita és Kovászna megye, illetve Maros megye keleti része kapcsolódik ehhez a tájegységhez. A térség leírásával sok történelmi munka foglalkozik, amelyek kiemelik az ezt a térséget több évszázadon át jellemző sajátos társadalmi szerveződést (Egyed 2013). Az első világháborút követően a Székelyföld Románia része, ettől kezdődően az 1989-es romániai társadalmi-politikai változásig a hivatalos diskurzusban, a fejlesztési programokban mind a megnevezés, mind pedig a térség sajátos társadalmi jellegének az elismerése lényeges mértékben háttérbe szorult. Az 1989-es romániai változást követően a térség gazdasági szerkezete, munkaerőpiaca teljes mértékben átalakult annak következtében, hogy a szocializmus időszakában kialakított iparszerkezet teljes mértékben szétesett, a közösségi agrártulajdon felszámolását követően visszaállt a korábbi, családi tulajdonra alapozó agrárgazdaság. Mindezzel párhuzamosan fokozatosan elindult egy sokelemű, sokszereplős térségi identitásépítési folyamat. Ez a társadalmi közeg többféle Székelyföld definíció kialakításra és forgalmazására kínál lehetőséget, amelyek esetenként átfedést mutatnak a térségi társadalom reális társadalmi folyamataival, esetenként meg eltérnek azoktól.

A KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében 1990-től kezdődően több témakörben folytattunk olyan kutatásokat, amelyek a térségi

szereplők egy-egy csoportjára irányultak, különböző diskurzus formákat elemeztek vagy a társadalmi reprezentációs gyakorlatok különböző típusait írták le. Természetesen ezek a kutatások nem nevezhetők kimerítőeknek vagy szisztematikusnak, hiszen az Intézeti kutatási programok témaköre és időtartama – projektfinanszírozások alapján működő non-profit szervezetként – gyakran változott³. A térségi szereplőkre irányuló kutatási programokban kérdőíves adatfelvételek zajlottak a térségi háztartások körében (Laki – Biró 2001a, 2001b; KAM 2004, 2011). Ezek a kutatások azt jelezték, hogy a térségben élő családok több mint fele földtulajdonnal rendelkezik, és közvetlen vagy közvetett módon kapcsolódik az agrárszektorhoz. Egy további fontos kutatási eredmény a térségi társadalom magas fokú homogenitását mutatja: a kutatási adatok szerint a családok 85 százaléka jelezte azt, hogy életmódját átlagosnak tartja, miközben azt is jelezte, hogy megtakarításokra nincsen lehetősége. Ezek az eredmények az önfenntartó családi gazdálkodás olyan modelljének a domináns jellegére utalnak, amelynek ebben a térségben társadalomtörténeti előzményei vannak. Más kutatási programok olyan térségi szereplőkre irányultak, mint a külföldi munkavállalók (Bodó 2008, Oláh 1999a, Biró 1995, Biró et al. 1999) az 1989 után saját vállalkozást indítók (Biró et al 1995), a vidéki elitek (Biró 2008, Sárosi-Blága 2019) az innovatív agrárvállalkozók, (Biró 2018, Biró – Sárosi-Blága 2020), a térségi fejlesztéspolitika intézményei (Biró – Mátéffy – Koszta 2004). A diskurzusok és társadalmi reprezentációk köréből nagy hangsúlyt kapott a magyar-román (Biró – Gagyai 1999, Biró – Bodó 1999) és a magyar-roma interetnikus kapcsolatok elemzése (Oláh 1999b), a szimbolikus térhasználat (Bodó 2000, Bodó 2004a, Biró – Oláh 1999), a lokális identitások 1989 utáni rehabilitációs folyamata (Biró et al 2019). Ezek a munkák és programok – mint ahogyan az Intézetünkben zajló munka is – egyfelől tényfeltáró/elemző szakmai tevékenységek, másfelől pedig implicit módon vidékkonstrukciós próbálkozások vagy folyamatok is. Ez utóbbi értelemben a társadalomkutatás egy szereplő azon térségi aktorok körében, amelynek valamilyen mértékű részesedésük van a székelyföldi térségről alkotott tudás, mint társadalmi termék építésében.

A társadalmi szereplők, diskurzusok és reprezentációs gyakorlatok lényeges mértékű változását azzal is igazolhatjuk, hogy a térségben 1989 előtt folytatott

³ Az Intézet működéséről lásd: Biró 2017.

kutatásaink eredményei – amelyeket a romániai diktatorikus rezsim keretei között informális szervezeti keretben folytattunk – más patterneket mutatnak, mint az 1989 utáni gyakorlatok. A kollektivizálás időszakával kapcsolatos kutatások (Bodó 2009, 2004b, Oláh 2009), a szocialista iparfejlesztéssel kapcsolatos elemzések (Biró et al 1994), az ünneplési gyakorlat vizsgálata (Bodó 1999) a mindennapi életvezetés informális eljárásainak elemzése, az etnikai jegyek nyilvános társadalmi reprezentációja (Biró – Gagy – Péntek 1987) azt jelzik, hogy a különböző társadalmi szereplők esetében a diskurzusok rendje határozottan elkülönült a „fent” és a „lent”, a hivatalos és a nem hivatalos, a nyilvános és privát (Bodó 1999, 2004a) kategóriái szerint, ennek következtében a térség, mint társadalmi termék is legkevesebb két, egymástól gyakorlatilag független szinten konstruálódott.

Aktuális változási folyamatok a Székelyföldön

Amennyiben az 1989 utáni három évtized térségi folyamatai alapján szeretnénk képet alkotni a székelyföldi térség alkotóelemeiről és meghatározó konstrukciós folyamatairól (elfogadva azt, hogy a szükségesnél kevesebb társadalomtudományi ismeret áll rendelkezésre) nem tekinthetünk el attól a tényről, hogy a szereplők, a diskurzusok és a reprezentációk megváltozása elsősorban a globális hatás része. Ha jelentős fáziskéséssel is, de elindult egy modernizációs folyamat, amelynek részeként ebben a térségben is változik az agárszektor helyzete, megjelent a tömegturizmus néhány formája, fokozódik a városról falura költözés, egyre nagyobb teret nyernek a környezetvédelemmel, az egészséges táplálkozással kapcsolatos meggyőződések és gyakorlatok, változnak és tagolódnak a fogyasztási minták, a helyi értékek az identitásépítési folyamatok mellett a fogyasztás és/vagy a rekreáció vonzáskörébe is belekerülnek, növekszik a helyeket (település, tájegység, Székelyföld természeti adottságok) és kulturális értékeket reprezentáló programok és narratívák száma, a gazdasági-politikai szereplők egyre több olyan marketing folyamatot próbálnak megszervezni és finanszírozni, amelyek a térség egészét kifejele megjelenítik és értékesítik.

Mindez együttesen olyan próbálkozásnak, induló folyamatnak nevezhető, amely a Marc Mormont 1990-ben publikált tanulmányához (Mormont 1990) kapcsolódó szakmai vita tematikájához vezet. A szerző szerint a ruralitás, a vidék értelmezése változik, megszűnik a vidék egyértelmű elkülönültsége, a rurális térhasználat differenciálódik, több szereplő működik közre a vidékfogalom újradefiniálásában, és

ebben a folyamatban fölértékelődik a diskurzus és reprezentáció szerepe. A székel-y földi térség kapcsán természetesen a kérdés az, hogy hol áll ez a folyamat, kik a vidékkonstrukció meghatározó szereplői, melyek a fontos diskurzusok és reprezentációk, és hogyan áll össze ez a vidékfogalom, mint társadalmi termék. Az ebben a folyamatban érdekelt társadalmi csoportok természetesen részben megfelelnek azoknak a csoportoknak, amelyeket a szakmai elemzések más térségek kapcsán is említene-k. Idézett 1990-es tanulmányában Marc Mormont egy belgiumi térség kapcsán meghatározó csoportként a tömegturizmus szereplőit, a környezetvédőket, a városból kiköltözőket és a helyi termelőket említi. Később időszakból Kovách Imre és munkatársai – a vidéki imázs elemzése kapcsán, magyarországi példák alapján külön kiemelik a projektelit meghatározó szerepét (Kovách 2012)

Az új vidékfejlesztési paradigma hatásaival és szemléletével jóval később talál-kozó székel-y földi térségben az tapasztalható, hogy a vidékdefiníciós folyamatban részt-vevő szereplők száma nagyobb, a szerepek kevésbé körvonalazottak és folyamatos helykereséssel jellemezhetőek. Ez elsősorban annak tudható be, hogy a székel-y földi térség 1989 utáni változásainak két meghatározó – egymást részben átfedő, részben függetlenül működő – irányultsága illetve folyamata van. Az egyik a fentiekben emlí-tett vidékfejlesztési fordulathoz, a vidéki térségek fölértékelődéséhez kapcsolódik. A másik változási folyamat regionális-etnikai jellegű, és az ehhez a térséghez és térségi társadalomhoz kapcsolt identitásrehabilitálási, identitásépítési kezdeményezések halmaza hordozza.

Kijelenthető, hogy az elmúlt három évtized folyamatai révén ez a térség is elindult azon az úton, amelyet a vidéki térségek átalakulásával foglalkozó szakmai munkák más térségek kapcsán poszt-produktivista korszakként (Almstedt et al 2014, van der Ploeg et al 2000, Woods 2007), illetve contextual turn-ként (Welter 2011, Korsgaard et al 2015), a kultúragazdaság térnyeréseként (Ray 1998) jelöltek meg már az 1990-es, 2000-es évek fordulóján. Ezt azt jelenti, hogy az általunk vizsgált térségben is megjelentek azok a kezdeményezések és folyamatok, amelyeket a vidék-kutatás kulturális fordulatát hangsúlyozó szerzők más, elsősorban nyugat-európai térségekben, ebben az időszakban már meghatározó vagy lezárult társadalmi jelen-séggként vizsgáltak⁴.

⁴ A témáról tömör és lényegbevágó összefoglalást közöl Kovách Imre „A vidék az ezredfordulón” könyvében (Kovách 2012)

Csak néhány példát jelzünk az új vidékfejlesztési paradigmához kapcsolható székelyföldi kezdeményezésekből.

- A térség egyre több eleme válik árucikké (öltözet, élelmiszer, népi mester-ségek tárgyai, természeti elemek és települések látványa, térségi humor és mások), mégpedig oly módon – amint ezt a téma kapcsán Cloke jelzi (Cloke 1997) – hogy a vidékreprezentáció elemeit a termelők/forgalmazók és a felhasználók minden korlátozás nélkül tudják alakítani. Ez nyilván a felhasználható elemek szelekciójával és poétizációjával is jár, a pozitív tartalmú elemek előtérbe kerülésével, és a negatív elemek figyelmen kívül hagyásával.
- A térségben a vidékdiskurzusok fokozatosan egyre inkább előtérbe kerülnek, a Jones által említett (Jones 1995) négy diskurzustípus mellett (hétköznapi laikus diskurzus, fogyasztói diskurzus, fejlesztéspolitikai diskurzus, tudományos diskurzus) fontos szerepet kap a térségi érdekérvényesítéshez kapcsolódó etnopolitikai diskurzus is, valamint a térség történelmi múltját tematizáló ideológiai jellegű diskurzus. Ezek a diskurzusok egyre határozottabban törekednek arra, hogy meghatározzák a vidékértelmezést (a diskurzusoknak ezt a szerepét is több szerző hangsúlyozza, lásd Frouws 1998), és ebben a folyamatban a nemzetépítési paradigma ismert eljárásai (Anderson 1983) is fontos szerepet kapnak. Ez utóbbi folyamat eredménye az, hogy a Romániában kisebbségi helyzetbe lévő, de ebben a térségben jelentős többségben élő magyar népesség egyedi etnikai megjelölései (székely), illetve jelképei kerülnek az öndefiníciós kezdeményezések (narratívák, akciók, programok) középpontjába.
- A lokális identitások rehabilitációjában⁵ és bővítési gyakorlataiban a Christopher Ray nevéhez kapcsolható (Ray 1998) kultúragazdaság modell fázisai is kimutathatók. A térségi szereplők törekednek a helyi fejlesztés kontrolljára (vagy legalábbis hangsúlyozzák ennek igényét) a lokális értékeket egyre inkább helyi fejlesztési erőforrásnak tekintik, a tradícióknak fontos szerepet tulajdonítanak, az utóbbi években a gasztronómiai kultúrához kapcsolható rendezvények száma növekszik.

⁵ A rehabilitációs folyamatok kapcsán szükséges jelezni azt, hogy a lokális identitások megjelenítését az 1989 előtt romániai kommunista rezsim szigorúan tiltotta)

- A térségi aktorok kiemelten nagy szerepet szánnak a fizikai helyek jelen-téssel való felruházásának, a térség történelmét, a helyi népi hagyomá-nyokat, az etnikai jegyeket kiemelő ünnepek és rendezvények szervezésének, általában a fizikai terek szimbolikus használatának.
- A térségi intézményi, szakmai és közéleti narratívákban megjelenik az olyan fogalmak használata, mint a „helyi fejlesztés” „endogén értékek”, „épített örökség”, „helyi termék”, „egészséges életmód”, „a környezeti értékek védelme”.
- Térségi intézmények támogatásával olyan imázstermelő programok szerve-ződnek, amelyek elsősorban a térség agrártermékeire, a hagyományos népi kultúra termékeire, illetve a térség turisztikai adottságaira alapozódnak. Az egyéni és csoportos kezdeményezések között gazdasági verseny alakul ki, és ez fölértékeli az olyan szakmai kompetenciákat, mint a design, az értéke-sítés, a technológiai innováció, újabban a digitális kompetenciákat is (közös-ségi médiafelületek kialakítása, működtetése, webalapú értékesítés), illetve az olyan kompetenciákat is, amelyek segítségével – kisebb vagy nagyobb körben – értékváltozásokat lehet generálni (ennek szerepét jelzi a vidéki térségek kapcsán Nygard – Storstadt 1998).
- Mindez együtt jár azzal – amint ezt az összefüggést a Kovách - Kucerova szerzőpáros (2006) hangsúlyozza, hogy fokozatosan fölértékelődik a vidék-fejlesztésben szerepet játszó, tudástőkével és intellektuális tőkével rendel-kező szakértők szerepe. Projektosztályról a térségben még nem beszélhe-tünk, de a projektelit szerepek előtérbe kerüléséről már igen (elsősorban a pályázatkészítés és a fejlesztési stratégiakészítés terén).

A fenti vázlatos áttekintés jelzi, hogy a vidékkutatás húsz évvel korábbi szakmai fordulatának tematizációja a vizsgált térségben tulajdonképpen napjainkban lenne hasznosítható. A vidék változásának folyamatai a Székelyföldön kezdeményezésként, kísérletként, hosszabb-rövidebb ideig tartó programokként vannak jelen. Számuk jelentős, de megjelenésük és működési módjuk egyelőre inkább tekinthető pontszerű kezdeményezések diffúz sokaságának, mintsem szinergiákat mutató térségi folya-matnak.

Itt kell megjegyeznünk azt, hogy a vidékfejlesztés témaköre kapcsán a térségi közéleti, politikai, fejlesztéspolitikai, tudományos diskurzus egyaránt fejlődési lema-radásról, felzárkózási törekvésről, illetve a felzárkózási folyamat lassú jellegéről

beszél, és ezt a nézetet osztja a térséggel foglalkozó külső tudományos, fejlesztéspolitikai és közéleti diskurzus is. Ezen a ponton természetesen fölvetődik az a kérdés, hogy csupán fáziskésésről van-e szó, vagy más tényezők is hozzájárulnak a felzárkózás lassúnak tartott folyamatához. Ehhez kapcsoltn a térségben folytatott kutatásaink alapján négy megállapítást szeretnénk megfogalmazni:

- Térségi optikából nézve az új vidékfejlesztési paradigmát ösztönző külső hatások száma nagyon jelentős, a vidéki térségek fölértékelődéséről, az új vidékfejlesztési paradigmához sorolható már országokbeli kezdeményezésekről sokféle információ jut el a térségi szereplőkhöz: információk, tudásanyagok, képzési programok, technológiai kínálatok, modellek, jó példák, ösztönzések, támogatások (Biró 2020). Nem mondhatjuk azt, hogy elzártság, információhiány okozná a felzárkózási folyamatnak a szakértők és közéleti szereplők szerinti lassúságát.
- A vidékfogalom konstruálásában nagy szerepük van a térségen kívüli aktoroknak (turisták elvárásainak való megfelelés, a térségre irányuló politikai irányultságú tematizációk, fejlesztéspolitikai programok és támogatások, külső szereplők által a térségről kialakított és forgalmazott imázsok). Azonban ebben a konstruálási folyamatban kimutatható a térségi szereplők aktív, sokféle és határozott részvétele is. Ennek szemléletes és sikeres példája a lokális identitások rehabilitációjára és továbbépítésére irányuló tevékenység, ezen belül pedig különösen nagy szerepe van a lokális léptékű közösségi intézmények működtetésének. Nem állítható az, hogy csupán a külső aktorokhoz való igazodás határozná meg a térség változási kezdeményezéseit. A külső és a belső változási igények, kezdeményezések, értelmezések az esetek többségében párhuzamosan, egymás mellett működnek, ritkább esetben pedig egymáshoz kapcsolódnak.
- A poszt-produktivista korszak térnyeréséhez a szakmai elemzések meghatározó feltételként kapcsolják hozzá a helyi gazdaság szerepének csökkenését, az agrártermelés mennyiségének és funkciójának tévesztését (Woods 2007, Shucksmith 2010), és azt is hangsúlyozzák, hogy az agrárszektor tévesztésének pótlása céljából a vidéki térségek életben tartásához új típusú eljárásokra, helyben pedig új típusú tevékenységekre van szükség. A vizsgált térségben azonban az agrárium tévesztése nem zajlott le. Sőt, az 1989-es romániai változásokat követően sor került a kommunizmus időszakában

kialakított mezőgazdasági termelőszövetkezetek és állami gazdaságok felszámolására. Ennek eredményeként visszaállításra került a kisméretű családi földtulajdonok rendszere, és a térségi háztartások többsége kísérletet tett az 1962-ben (ez volt Romániában a kollektivizálás befejezésének éve) megszüntetett családi gazdálkodási modell rehabilitációjára. Ennek eredményeként a helyi gazdasági tevékenység napjainkban is meghatározó fontosságú a családok életvitelében, a térségi családok több mint ötven százaléka kisméretű földtulajdonnal rendelkezik és valamilyen formában gazdálkodik, a fölaprózott birtokszerkezet tartós maradt, a hivatalos földértékesítési és bérleti gyakorlat aránya csekély. A gazdálkodás a családok többségében nem főtevékenység, de a családok munkaerejének és időkeretének jelentős részét köti le, és a háztartások működésében az agrártermelés pénzkiváltó szerepe meghatározó fontosságú. (Laki – Biró 2001a., 2001b)

Mindaz, amit a fentiekben az új vidékfejlesztési paradigma, a kultúragazdaság jeleként említettünk valóban jelen van, működik, de ettől függetlenül jelentős szerepe van a hagyományos kulturális pattern-ekre alapozó családi gazdálkodásnak is. Ez a párhuzamosság minden bizonnyal szerepet játszik abban is, hogy az új vidékfejlesztési paradigma térségi térnyerése lassú folyamat. A két folyamat – a hagyományos gazdálkodás továbbélése és az új vidékfejlesztési paradigma térnyerése – összefüggésének elemzése még várat magára.

Nem utolsó sorban említést kell tennünk arról, hogy a térségbe irányuló fejlesztési források megszerzése (ebben az országos fejlesztési források szerepe a döntő, arányában minden egyéb forrás ehhez képest kevés) az esetek döntő többségében etnikai-politikai hálózathoz kötődő patronázs rendszerben zajlik. Ennek kézenfekvő jele az, hogy a térségben minden fejlesztési stratégia „keret” jellegű, elkészítésekor az a cél, hogy minden számításba jöhető forrásbevonási lehetőség szerepeljen benne, a pályázati támogatások sikere a patronázsrendszer aktuális lobbijéhez kapcsolódik. Ebben a fejlesztési modellben a top-down típusú infrastrukturális beruházások dominálnak. A vidékfejlesztéshez köthető, közvetlenül a termelőkhez, vállalkozókhoz jutó támogatások (eszközberuházások, tenyészállatok vásárlása, ingatlanfejlesztés), a bottom-up típusú támogatások aránya sokkal kisebb, mint a top-down típusú támogatásoké. A térség poszt-porduktivista fordulatához kapcsolódó fejlemények és a centralizált, patronázsalapú térségfejlesztési folyamatok közti kapcsolat minimális,

a kétféle folyamat párhuzamosan fut. Ez a párhuzamosság szintén hozzájárulhat ahhoz, hogy az új vidékfejlesztési paradigmához való felzárkózás lassúnak mutatkozik.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy a térség nyitott az új vidékfejlesztési paradigmát megjelenítő külső hatásokra, a változásban külső és belső aktorok is érdekeltek, az új vidékfejlesztési paradigma elemei mellett hangsúlyosan jelen van a térségben a hagyományos családi gazdálkodási modell. A top-down típusú fejlesztések és a bottom-up jellegű kezdeményezések is párhuzamosan vannak jelen. Az aktuális kérdés a fentiek nyomán az lehet, hogy milyen vidékértelmezés is konstituálódik tulajdonképpen a térségi és a térségen kívüli szereplők tevékenysége révén? A szakmai elemzés egyfelől reflexív jellegű, megragadni igyekszik a többi szereplő konstituáló tevékenységét, másfelől ő maga is építője a társadalmi konstrukciónak. Az alábbiakban azokat a következtetéseket fogalmazzuk meg, amelyeket eddigi kutatásaink eredményeként a székelyföldi térség mindennapi működésének meghatározó szerepű komponenseihez kapcsolódnak. Bízunk abban, hogy ezeknek az összetevőknek az elemzése a továbbiakban következetesebb és folyamatosabb lehet, az itt fölvázolt alkotóelemek pontosíthatók, bővíthetők lesznek.

Milyen vidék a Székelyföld?

A KAM keretében folytatott programok és szakmai fórumok keretében több alkalommal tettünk kísérletet a térségi társadalom működését meghatározó fontosabb jellemzők körülírására, azonban ezeknek az összegző-értelmező jellegű munkáknak a szakmai feldolgozására még nem került sor. Az alábbiakban két publikáció részletesebben kifejtett gondolatmenetek alapján (Biró 2008, 2019) felsorolás formájában jelezzük azokat a kiemelten fontosnak tartott jellemzőket, amelyek a „Milyen vidék a Székelyföld?” kérdéshez kapcsolódóan megvitatásra ajánlott, továbbgondolható és természetesen kutatásra váró „képet” körvonalaznak. Az egyes megállapítások nem jelölnek fontossági sorrendet.

- A térség tájegységekre tagolt, mozaikjellegű szerkezete
- A családi önellátási gazdálkodási modell domináns jellege
- Lokalitas és a lokális identitás terén erőteljes identitásrehabilitációs folyamatok zajlanak
- A kapcsolatépítés térségi modelljét az erős kapcsolatokra való törekvés jellemzi

- A munkamigráció térségi modernizációs tényezőként működik
- A centrum-periféria modell a mentalitás és a cselékvések szintjén is kimutatható
- A térségre továbbra is jellemző a modernizációs deficit
- Területi (téjegységek) és települési léptékben egyre nagyobb súllyal jelentkeznek a szétfejlődési folyamatok
- A térségi narratívák és társadalmi gyakorlatok különbözősége
- A fogyasztási gyakorlat ambivalens, egyfelől az egyéni fogyasztási gyakorlatok egyre hangsúlyosabban individualizálódnak, a lokális közösségek újbóli megerősödése az egymáshoz igazodás mintázatait erősíti

A változás vagy a változatlanság tekinthető domináns folyamatnak a térségben? Egyfelől a társadalomtörténetileg kialakult működési minták, kulturális pattern-ek szerepe mutatkozik meghatározó szerepűnek, másfelől a változási lehetőségek és kényszerek termelnek nap mint nap az új vidékfejlesztési paradigmához kapcsolható kezdeményezéseket, szerveződések, programokat. Mindkét folyamatnak többféle aktora van, mindkét folyamat mögött támogató és korlátozó tényezők is állnak.

A fejlesztéspolitikai szakértő szemszögből a két folyamat kizárja egymást, számára a tradicionális pattern-ek fejlődési korlátként jelennek meg, az új vidékfejlesztési paradigma kísérletei pedig kívánatos előrelépésként. A mindennapi gyakorlatban azonban ez másként van. A két folyamat lehet egymással ellentétes is, de a legtöbb esetben párhuzamosan zajlanak, vagy éppen kiegészítik egymást. A kutatási eredmények alapján azt a következtetést fogalmazhatjuk meg, hogy napjainkban is ismétlődni látszik a korábbi időszakok modernizációs modellje. A XIX. század utolsó harmadától máig a modernizációs időszakokra az jellemző, hogy a kívülről érkező átalakítási hullámok mindig jóval korszerűbbek, mint a fogadó térségi társadalmi szerkezete, és a találkozás eredménye mindig valamilyen „meg egyezés” lesz: a térségi családi modellek és a lokális léptékű társadalmi struktúrák mindig jelentős mértékben tompítják a modernizációs kísérletek hatását, miközben ők maguk is kismértékben megváltoznak. Változásnak, fejlődésnek nevezhető-e ez a folyamat, vagy tulajdonképpen a periférikus helyzet termelődik újra implicit módon? A vidékkutatásnak fontos szerepe lehet abban, hogy ezeknek az ambivalens tartalmú folyamatoknak a megértéséhez szemléleti és módszertani eszközöket kínáljon.

Abstract

Based on the research programmes carried out within the framework of WAC – Center for Regional and Anthropological Research, the present study aims to analyse the issue of how the interpretation of Szeklerland is shaped by the regional and extra-regional actors responsible for the representation of countryside and the forming of discourses on the one hand, and by the regional social conditions and processes (everyday life of the settlement) on the other. Following an indicative presentation of the area the study will provide a brief preview of the Institution's research aimed at the investigation of the everyday life in Szeklerland.

Keywords: new rural paradigm, Szeklerland, rural change, redefinition of the countryside

References

- Almstedt, A., Brouder, P., Karlsson, S. & Lundmark, L. (2014): Beyond post-productivism: from rural policy discourse to rural diversity. *European Countryside* 4: 297–306.
- Anderson, B. (1983): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London – New-York.
- Biró A. Z. (2008): Székelyföldi helyzetkép – önálló regionális fejlődés. *Térség* 1: 7 – 26.
- Biró, A. Z. (2020): Tudástranszfer, tudáskontextus vidéki térségben. Helyzetkép a szaktanácsadás székelyföldi feltételrendszeréről. In: Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.), *Szaktanácsadás – agrárium – innováció. Tudástranszfer, tudáskontextus a székelyföldi térségben*. Csíkszereda: Státus Kiadó. 11-56.
- Biró, A. Z. (2018): Agrárinnovációs folyamat a székelyföldi térségben. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. Gazdaság-Régió-Társadalom* 3: 88-97.
- Biró A. Z. (2017): Szakmai és társadalmi szerep –Társadalomtudományi kutatóműhely Csíkszeredában In: Bitay, E – Sipos, G. (szerk.), *A romániai magyar tudományosság intézményi keretekben*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 92-102.

- Biró A. Z. (2019): Szeklerland - What Kind of Countryside? *Pro Scientia Ruralis* 3-4: 129 - 151.
- Biró A. Z. (szerk.) (2008): *Székelyföldi jövőképek – térségi fejlesztéspolitika*. Csíkszereda: Alutus Kiadó.
- Biró A. Z. (1995): The Socio-Cultural Bases of the Migration Process in Eastern Transylvania, 1985-1989. In: Sik, E.(ed.) *Refugees and Migrants: Hungary at a Crossroads*. Budapest: Institut for Political Science of the Hungarian Academy of Sciences,
- Biró, A. Z. – Bodó, J. (1999): Exclusion and Incorporation Tehniques in Interethnic Relationships. In: Biró, A. Z. – Lőrincz, J. D. (eds.), *Szeklerland in Transition. Essays in Cultural Anthropology*. Miercurea-Ciuc: Editura Pro-Print. 197-226.
- Biró, A. Z. – Bodó, J. – Gagy, J. – Oláh, S. – Túros, T. (1999): The Influence of Seasonal Migration on the Szekler Local Community. In: In: Biró, A. Z. – Lőrincz, J. D (eds.), *Szeklerland in Transition. Essays in Cultural Anthropology*. Miercurea-Ciuc: Editura Pro-Print, 103-126 .
- Biró A. Z., – Bodó J., – Gagy J., – Túros E. (1994): Szocialista urbanizáció a hetvenes-nyolcvanas években. Az átmeneti életformákban működő stabilizációs stratégiák vizsgálata a Csíki-medencében. *Antropológiai Műhely*2(5): 81-94.
- Biró A. Z., – Bodó J., – Gagy J., – Túros E., – Oláh S. (1995): Economic Elite in the Székely Country – 1993. Summary of a Descriptive Report. *Review of Sociology* 1: 143-155.,
- Biró A. Z. – Gagy J. (1999): Romanian-Hungarian Interethnic Realtionships. In: Biró, A. Z. – Lőrincz, J. D (eds.), *Szeklerland in Transition. Essays in Cultural Anthropology*. Miercurea Ciuc: Editura Pro-Print, 227-278.
- Biró A. Z., – Gagy J., – Péntek J. (1987): Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből. Bukarest: Kriterion Könyviadó,
- Biró, A. Z., – Koszta Cs.J., – Mátéffy M. (2004): *Vidékfejlesztés Hargita megyében*. Regionális Képzési Központ, Csíkszereda: Alutus Kiadó.
- Biró A. Z., – Krézsek E., – Ozsváth-Berényi H., – Aczél Zs., – Biró Z. Z. (2019): Nemzeti identitás – lokális identitás – versenyképesség (2011). In: Bodó J. (szerk.) *Vidék és Társadalom. DOMUS csoportos kutatási programok*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Csíkszereda: Státus Kiadó, 39-72.

- Biró A. Z. – Oláh S. (1999): Monument - Symbol - Identity. In: Biró, A. Z. – Lőrincz, J. D (eds.), *Szeklerland in Transition. Essays in Cultural Anthropology*. Miercurea-Ciuc: Editura Pro-Print, 17-36.
- Biró, A. Z., – Sárosi-Blága Á. (2020): Embeddedness or Marginalization? Aspects for Analysing the Local Embeddedness of Innovative Agricultural Enterprises in Szeklerland. *Acta Universitatis Sapientiae, Social Analyses* 10: 77–93.
- Biró A. Z. – Sárosi-Blága Á. (2018): Beágyazódás vagy marginalizálódás? Szempontok a székelyföldi innovatív agrárvállalkozások vizsgálatához. In: Biró A.Z., Magyar F. (szerk.) *Kísérlet vagy modell. Az agrárinnováció, mint székelyföldi fejlesztési paradigma*. Csíkszereda: Státus Kiadó, 56-96.
- Biró A. Z. – Sárosi-Blága Á. (2017): Scriptek szerepe a rurális elitek roma népeséghez való viszonyulásában. In: Biró Z. Zoltán - Jakab Judit (szerk.), *Tegnap és ma. Romakutatás a székelyföldi térségben*. Csíkszereda: Státus Kiadó 126-140.
- Bodó, J. (2009): *Persuasion Techniques and Community Reactions in Corund (the Hungarian Autonomous Region)* In: Iordachi, C. – Dobrinicu D. (eds.), *Transforming Peasants, Property and Power. The Collectivization of Agriculture in Romania, 1949-1962.* Budapest, New York: Central European University Press, 355-368.
- Bodó J. (szerk.) (2000): *Miénk a tér. Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Helyzet könyvek, Csíkszereda: Pro-Print Kiadó.
- Bodó J. (2004a): *A formális és az informális szféra ünneplési gyakorlata az 1980-as években*. Scientia Humana, Budapest: MTA PTL.
- Bodó J. (2004b): „Így kollektivizáltak minket...” *Kulturálisantropológiai elemzés két székelyföldi településről*. Helyzet Könyvek, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Csíkszereda: Pro-Print Kiadó.
- Bodó J. (2008): *Diskurzusok és életutak a migráció tükrében*. Scientia Humana, Budapest: MTA PTL.
- Bodó, J. (1999): The Ceremonies of the Private Sphere in the Socialist Period. In: Biró, A. Z. – Lőrincz, J. D (eds.), *Szeklerland in Transition. Essays in Cultural Anthropology*. Miercurea-Ciuc: Editura Pro-Print, 37-48.
- Cloke, P. (1997): Country backwater to virtual village? Rural studies and ‘the cultural turn’. *Journal of Rural Studies* 13 (4): 367-375.

- Csurgó, B., – Kovách, I., – Kucerova E. (2008): Knowledge, Power and Sustainability in Contemporary Rural Europe. *Sociologia Ruralis* 48(3): 292-312.
- Egyed Á. (2013): *A székelylek rövid története a megtelepedéstől 1989-ig*. Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó.
- Floysand, A. – Sjøholt, P. (2007): Rural Development and Embeddedness: The Importance of Human Relations for Industrial Restructuring in Rural Areas. *Sociologia Ruralis* 47(3)
- Frouws, J. (1998): The Contested Redefinition of the Countryside. An Analysis of Rural Discourses in The Netherlands. *Sociologia Ruralis* 38(1): 54-68.
- Halfacree, K.H., (2006): Rural space: constructing a three-fold architecture. In: Marsden, T. Cloke, P. – Mooney, P. (eds.) *Handbook of Rural Studies*. Sage Publications, London, 44-62.
- Hinrics, C.C. (2000): Embeddedness and local food systems: notes on two types of direct agricultural market. *Journal of Rural Studies* 16 (3): 295-303.
- Jones, O. (1995): Lay discourses of the rural: developments and implications for rural studies. *Journal of Rural Studies* 11(1): 35-49.
- KAM (2004): *Székelyleldi háztartásvizsgálat*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Kézirat.
- KAM (2011): *Székelyleldi háztartásvizsgálat*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Kézirat.
- Korsgaard, S., – Anderson, A.R. (2011). Enacting entrepreneurship as social value creation. *International Small Business Journal* 29(2): 135-151.
- Korsgaard, S., – Müller, S., –Tanvig, H.V. (2015):Rural entrepreneurship or entrepreneurship in rural – between place and space. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research* 21(1): 5-26.
- Kovách I. (2012): *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Argumentum,Budapest.
- Kovách, I. – Kucerova, E. (2006): The Project Class in Central Europe: The Hungarian and Czech Cases. *Sociologia Ruralis* 46(1): 3-21.

- Kovács, J. (2018): A társadalmi beágyazódást alakító tényezők vizsgálata Székelyföldön. In: Biró A. Z. – Magyar, F. (eds.), *Kísérlet vagy modell? Az agrárinnováció, mint székelyföldi fejlesztési paradigma*. Csíkszereda: Státus Kiadó, 97-117.
- Laki, L. – Biró A. Z. (2001a): *A globalizáció peremén. Kunhegyes térsége és a Csíki-medence az ezredfordulón*. Európa Tanulmányok 6., Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.
- Laki, L. – Biró A. Z. (2001b): On the Edge of Globalisation. *Central European Political Science Review* 2(5): 185-218.
- Mackay, M., – Perkins, H. C. – Espiner, S. (2009): *The Study of Rural Change from a Social Scientific Perspective: A Literature Review and Annotated Bibliography*. Lincoln, New Zealand: Lincoln University, Department of Social Science, Parks, Recreation, Tourism and Sport.
- Marsden, T., – Murdoch, J., – Lowe, P., – Munton, R. – Flynn, A. (1993): *Constructing the Countryside*. London: University College London Press.
- Mormont, M. (1990): Who is rural? Or how to be rural: towards a sociology of the rural. In: Marsden, T. – Lowe, P. – Whatmore, S. (eds.) *Rural Restructuring*. David Fulton, London.
- Murdoch, J. (2000): Networks: A New Paradigm of Rural Development? *Journal of Rural Studies* 16(4): 407–419.
- Murdoch, J. (2003): Co-constructing the countryside: hybrid networks and the extensive self. In: P. Cloke (ed.), *Country Visions* (Chapter 15). United Kingdom: Pearson Education Limited.
- Murdoch, J. – Marsden, T. (1994): *Reconstituting Rurality: Class, Community and Power in the Development Process*. London: University College London Press.
- Nordberg, K. (2021): Distributed Rural Proofing - An Essential Tool for the Future of Rural Development? *Sociologia Ruralis* 61(1): 141-162.
- Nygard, B. – Storstadt, O. (1998): De-globalization of Food Markets? Consumer perception of Safe Food: the Case of Norway. *Sociologia Ruralis* 38(1): 36-54.
- Oláh S. (2009): Collectivization in the Odorhei District. In: Iordachi, C. – Dobrinicu, D. (eds.), *Transforming Peasants, Property and Power. The Collectivization of Agriculture in Romania, 1949-1962*. Budapest, New York: Central European University Press, 229-249.

- Oláh S. (2004): Modernizációs törekvések a Székelyföldön, 1940-1944. In: *Nemzet a társadalomban*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 133-150.
- Oláh, S. (1999a): An Overview of the Pre-History of Migration in Szeklerland. In: Biró, A. Z. – Lőrincz, J. D (eds.), *Szeklerland in Transition. Essays in Cultural Anthropology*. Miercurea-Ciuc: Editura Pro-Print, 83-102.
- Oláh, S. (1999b): Gypsy-Hungarian Relations: A Study about the Gypsy Image of Majority Hungarians Living in Homoródalmás. In: Biró, A. Z. – Lőrincz, J. D (eds.), *Szeklerland in Transition. Essays in Cultural Anthropology*. Miercurea-Ciuc: Editura Pro-Print, 279-289.
- Páll Z. (2016): Pedagógusok viszonyulása az IKT eszközök használatához. *Pro Scientia Ruralis* 1(2-3): 192-204.
- Ray, C. (1998). Culture, intellectual property and territorial rural development. *Sociologia Ruralis* 38(1): 3-20.
- Sárosi-Blága Á. (2019): A rurális elit téralapú identitás szerkezetének elemzése egy székelyföldi térségben. *Metszetek* 8(2): 32-49.
- Shucksmith, M. (2010): Disintegrated Rural Development? Neo-endogenous Rural Development, Planning and Place-Shaping in Diffused Power Contexts. *Sociologia Ruralis* 50(1): 1-14.
- Soliva, R. (2007): Landscape stories: Using ideal type narratives as a heuristic devices in rural studies. *Journal of Rural Studies* 32(1): 62-74.
- Tovey, H. (2008): Introduction: Rural Sustainable Development in the Knowledge Society Era. *Sociologia Ruralis* 48(3): 185-199.
- van der Ploeg, J. D., – Renting, H., – Brunori, G., – Knickel, K., – Mannion, J., – Marsden, T., – De Roest, K., – Sevilla-Guzmán, E. – Ventura, F. (2000): Rural Development: From Practices and Policies towards Theory. *Sociologia Ruralis* 40(4): 391–408.
- Vanclay, F., – Enticott, G. (2011): The role and functioning of cultural scripts in farming and agriculture. *Sociologia Ruralis* 51(XXXX) 256 -271.
- Welter, F. (2011): Contextualizing Entrepreneurship – Conceptual Challenges and Ways Forward. *Entrepreneurship Theory and Practice* 35(1): 165-84.
- Woods, M. (2007): Engaging the global countryside: globalization, hybridity and the reconstitution of rural place. *Progress in Human Geography* 31: 485 – 507.